

УДК 347.121

О.В. Криловакандидат юридичних наук
Класичний приватний університет**СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ**

Стаття присвячена проблемам захисту прав на повагу до приватного життя, яке є однією з гарантій конституційних положень про непорушність та цінність людських прав. Значне місце у їх забезпеченні має судовий захист. Тема судового захисту права на повагу до приватного життя є актуальною та потребує з'ясування сутності цього права, оцінювання ступеня дієвості законодавчих норм, спрямованих на його захист, окреслення основних напрямів наукових та практичних досліджень у сфері судового захисту права на приватне життя.

Ключові слова: приватне життя, прайвесі, судовий захист, публічна особа.

I. Вступ

Права та законні інтереси людини становлять одну з найвищих соціальних цінностей, захищених конституційними нормами. Так, Конституція України проголошує право на свободу й особисту недоторканість (ст. 29); право на недоторканість житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право вільного пресування (ст. 33); право на повагу до своєї честі та гідності та їх захист (ст. 28, 68) тощо. Згідно зі ст. 32 Конституції України, ніхто не може піддаватися втручанню в його особисте та сімейне життя, за винятком випадків, передбачених законом. Зазначені права в сукупності становлять складову недоторканості особистого життя людини, її права на приватний простір.

Інтеграція України до європейського правового простору, приєднання до Конвенції з прав людини, зумовлює інтерес до теми дотримання зазначених прав, відповідності стану вітчизняного законодавства гарантіям конституційних прав на приватність та зрештою дієвості та надійності судового захисту цих прав. Питанням судового захисту прав на повагу до приватного життя останнім часом приділяється увага як науковців, так і практичних працівників. Але вітчизняними вченими (А. Олійник, З. Ромовською, Р. Стефанчуком, О. Пундою, М. Малеїною та ін.) право на повагу до приватного життя розглядалося у поєднанні з дослідженнями інших немайнових прав. Окремому з'ясуванню сутності та захищеності права на приватний простір присвячено небагато досліджень.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути проблеми захисту прав на повагу до приватного життя, яке є однією з гарантій конституційних поло-

жень про непорушність та цінність людських прав.

III. Результати

Сутність права на повагу до приватного життя багатоаспектна. Приватне життя включає ту особливу частину приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях, які не мають публічного значення. Свавільне втручання в таку сферу може порушувати цілий ряд особистих прав: право на повагу до честі і гідності, особистої недоторканості, недоторканості житла, таємниці листування, лікарської таємниці тощо. Останнім часом набуває поширення такий термін як, "прайвесі" (privacy), який перекладається як таємниця, усамітнення, приватне життя та становить особливу правову категорію в англо-американській правовій системі. Він включає таємницю та недоторканість приватного життя, його інтимну сферу. І хоча такий термін не має аналогів в українській мові, він набуває поширення у зв'язку з постійним зростанням інтересу вітчизняних правознавців до міжнародних стандартів визначеності та захисту особистих немайнових прав. Термін "прайвесі" вживається як такий, що означає приватне життя, в інших випадках - право на приватне життя, а також іноді ним позначається право на захист недоторканості приватного життя. Американські дослідники все більше використовують його як складову ширшого поняття "особиста свобода", виходячи з того, що без прайвесі немає свободи [3].

Першим мислителем, який намагався поділити приватне та суспільне, був Арістотель. Він розділяв "суспільну сферу" політичної активності громадян та їх "приватну сферу", до якої відносив сім'ю й особисте життя. У законодавчу сферу ця тема перейшла лише наприкінці XIX ст., коли було поставлено питання: чи є прайвесі моральною чи майновою цінністю, чи зобов'язана держава за будь-яких обставин захищати

право своїх громадян на недоторканість приватного простору так, як вона захищає право на приватну власність? [3]. Незважаючи на те, що недоторканість приватного простору в США вважається одним із найважливіших прав, є і противники практики всебічного захисту такого права. Вони базують свої аргументи на тому, що право на прайвесі в окремих випадках суперечить праву інших громадян на безпеку (наприклад, захист від прослуховування правоохоронними службами телефонних розмов сприяє злочинникам та терористам). Деякі дослідники не погоджуються з “економічною” складовою прайвесі. Вони виходять з того, що якщо приватна інформація про людину має грошове вираження, то вартість цієї інформації залежить від важливості (посади, репутації, авторитету та ін.) людини. Як правило, прайвесі намагаються захистити заможні та високопосадові особи, які встановлюють контроль за такою інформацією. Звичайні громадяни не в змозі йти цим шляхом, а отже, закон їх фактично не захищає.

Проте рядом національних судів підтримується принцип, за яким державні посадові особи й інші громадські діячі мають передбачати високий рівень суспільного інтересу до їх приватного життя. Практика застосування цих норм напрацьована Європейським судом з прав людини, який неодноразово звертав увагу на необхідність обмеження прав на таємницю приватного життя осіб окремих категорій, зокрема, так званих “публічних осіб”. До них можна віднести таких, що наділені певними владними повноваженнями або популярних в інших сферах суспільного життя, які, погоджуючись з рівнем своєї популярності, мають бути готовими до того, що до їх приватного життя суспільство буде виявляти більше зацікавленості, ніж до звичайної пересічної людини. Отже, ступінь відкритості інформації про таких осіб має бути ширшим. Зазначений принцип знаходить втілення у численних рішеннях Європейського суду. За їх змістом, “особа, яка вирішила шукати собі місце в державній установі, має погодитися на певні необхідні наслідки такої участі в громадській діяльності. Вона ризикує підлягати прискіпливому аналізу, включаючи подробиці її особистого життя [2, с. 100]. Отже, особи, відомі у суспільстві, мають прийняти вищий ступінь втручання в їх особисте життя, ніж пересічні особи; чим поважнішим є громадський діяч та інформація для розголошення, тим вищим є ступінь допустимого втручання. Але в Україні трапляються випадки, коли високопосадові особи звертаються до суду з позовами про захист честі та гідності, намагаються в судовому порядку довести, що

розголошенням тих чи інших відомостей порушено їх право на приватне життя. Так, экс-віце-спікер, лідер СДПУ (О) В. Медведчук вимагав порушення кримінальної справи за ст. 182 КК – порушення недоторканості приватного життя, незаконний збір і розповсюдження інформації щодо нього у книзі Д. Чобота “Нарцис”, у якій міститься інформація про життя Медведчука. Інтернет-видання поширило інформацію, що В. Медведчук мав намір подати в суд на Д. Чобота, оскільки книга є найбільшим “збором брехні й абсурду”, що коли-небудь висувався проти нього [1]. Виникає казус, який полягає в тому, що за ст. 182 КК України відповідальність настає за незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Предметом злочину є конфіденційна інформація. Але якщо в книзі розповсюджена неправдива інформація, то чи становитиме злочин її поширення? Про такий судовий казус зазначала Т. Шмарьова в Інтернет-виданні “Медіа-Бізнес”. Так, в одному з рішень суд відмовив у задоволенні позову про визнання відомостей такими, що становлять втручання в приватне життя позивача, мотивуючи це тим, що відомості одночасно є такими, що не відповідають дійсності. Отже, відомості не можуть одночасно відповідати двом характеристикам: і не відповідати дійсності, і бути втручанням у приватне життя особи. На думку Т. Шмарьової, з огляду на практику Європейського суду з прав людини, якщо поширювач інформації без достатніх на те підстав дозволив собі порушити моральну недоторканість особи, це вже само по собі є порушенням безвідносності приватної інформації [5] частково погодитись; особа, яка постраждала від розповсюдження про неї неправдивої негативної інформації, може захистити своє порушене немайнове право, але чи буде в цьому випадку порушення права на приватне життя? Моральна недоторканість, про яку йдеться, скоріше за все становить складову права на честь і гідність. Отже, виявляється необхідним не лише визначити межі втручання у приватну сферу, а й зміст самого права на приватний простір та особисте життя. Воно включає заборону на збір, зберігання, використання та розповсюдження інформації про приватне життя особи без її згоди; право на ознайомлення з інформацією, яка зібрана про особу у встановленому порядку та контроль за нею; право на захист честі, гідності, ділової репутації, доброго імені; право на захист персональних даних; на таємницю зв'язку (листування, телефонні розмови, телеграфні та електронні повідомлення тощо); право на недоторканість жит-

ла, а також на таємниці: лікарську, усиновлення, сповіді та інші види професійної таємниці.

Окрему складову приватного життя становить сімейна таємниця – відомості про приватне життя членів сім'ї, яку особа бажає зберегти у таємниці від сторонніх осіб. Знов-таки слід наголосити, що коли йдеться про осіб публічних, то такі права можуть обмежуватися. Так, приватне життя особи становить така сфера життєдіяльності особи, яка включає в себе зв'язки особи з іншими людьми, її приватні справи, сімейні стосунки тощо. Безумовно, що необхідно визначення більш чіткої межі між правом на повагу до приватного життя та правом громадськості бути обізнаними щодо окремих аспектів особистості публічних осіб. Потрібно збалансування, з одного боку, свободи преси та права громадськості знати певні відомості, а з іншого, - дотримання права на приватне життя. Там, де мова йде безпосередньо про публічних осіб, можна стверджувати, що певна судова практика склалася на користь засобів масової інформації. Але у випадках, коли розкрита та поширена сімейна таємниця або деякі відомості з життя членів сім'ї високопосадовця, іншої публічної особи, однозначної відповіді на питання про те, чи обмежуються права членів сім'ї публічної особи, немає. Формально вони можуть вимагати захисту свого права на приватне життя й усунення всіх його порушень.

Ще одна дилема виникає при визначенні інших меж у сфері приватного життя. Відповідно до ст. 8 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, гарантується захист персональних даних. Повага до конфіденційності даних про фізичний стан є суттєвим принципом у правових системах усіх держав – учасниць Конвенції. Обмеження конфіденційності стосуються публічних осіб, які викликають суспільний інтерес. Але чи має це розповсюджуватися на дані про стан здоров'я і, якщо так, хіба лікар може бути джерелом (або навіть розповсюджувачем) такої інформації? Це питання потребує законодавчого вирішення. Полярні точки зору з цього приводу можна продемонструвати, спираючись на дослідження М.Я. Яровинського. Сам він вважає, що для лікаря президент є таким самим пацієнтом, як і інші. Але французький лікар та історик П. Аккос, один з авторів книги "Ці хворі, які правлять світом", на прикладах Саддама Хусейна, Франсуа Міттерана, Бориса Єльцина та інших робить висновок, що від хвороб, до яких схильні володарі держав, народ страждає іноді більше, ніж вони самі [2, с. 46].

Безумовно, обидві точки зору заслуговують на увагу й розуміння, але протистояння

між ними залишиться, доки не буде законодавчо вирішене питання про межі доступності такої інформації і виключення її з розряду конфіденційної. У будь-якому разі має бути дотримана повага до людини і захищене її право на приватне життя. Визначення розумного співвідношення між свободою слова, правом на інформацію, з одного боку, та правом на таємницю приватного життя, у тому числі лікарську, є завданням не тільки українського, а й міжнародного законодавства.

Продовжуючи тему конфіденційності інформації про стан здоров'я, слід зазначити, що публічне висловлювання своїх сумнівів з приводу фізичного або психічного здоров'я іншої особи може мати на меті образу або звертання уваги на неповноцінність цієї особи. Якщо така інформація виявиться правдивою, то дії з її розповсюдження кваліфікуватимуться як порушення права на приватне життя. Якщо ж ні, то залежно від форми, у якій були висловлені сумніви, відповідальність може настати за образу. Так, Європейський суд, розглядаючи справу Пантелеєнко проти України, визнав порушення Україною права на приватне життя заявника. У цій справі заявник посилався на те, що директор коледжу висловлювався про заявника в наклепницькій і образливій формі, ставлячи під сумнів його психічне здоров'я. При розгляді справи регіональна психоневрологічна лікарня надала суду довідку про те, що заявник страждає психічним захворюванням. Ця інформація була зачитана суддею на одному з наступних слухань, але не була включена до тексту остаточного рішення суду. Тож Європейський суд зазначив, що дії судді першої інстанції відносно персональної інформації заявника не відповідали вимогам спеціального режиму щодо психіатричних даних, а апеляція не привела ані до припинення викриття конфіденційних психіатричних даних у документації судової справи, ані до надання заявникові жодної компенсації за витрати, здійснені в результаті неправомірного втручання в його приватне життя. Тому Суд вирішив, що з цієї точки зору порушено ст. 13 Конвенції, яка передбачає право на ефективний засіб правового захисту.

Особливої уваги заслуговує розгляд додержання прав на таємницю особистого життя громадян при здійсненні своїх повноважень правоохоронними органами. Адже вони наділені повноваженнями, які пов'язані із законодавчо припустимим обмеженням в окремих випадках прав на таємницю особистого життя. Досліджуючи цю тему, М.І. Сисоєнко зазначає, що в системі кримінального законодавства охорона особи та її особистих немайнових прав має посідати відпові-

дне цій проблемі місце. Адже в процесі слідства працівники правоохоронних органів стикаються з тими джерелами, які пов'язані з особою й особистими правами не лише правопорушника, а й інших громадян. Для виявлення правопорушника такі заходи, як ознайомлення з особистими документами проведення огляду чи обшуку житла або іншого володіння особи, бувають необхідними [4]. Таким чином, з метою охорони таємниці особистого життя та поваги права людини на таку таємницю, необхідно чітко дотримання існуючих процесуальних норм, які допускають обмеження таємниці. Проте навіть при судовому розгляді справ ще недостатньо уваги приділяється дотриманню принципу конфіденційності. Листування, медичні довідки, висновки судово-медичних та психіатричних експертиз та інша приватна інформація залишаються у справі навіть після остаточного закінчення розгляду справи.

Більш глобальною є проблема законодавчого врегулювання багатьох питань, які постали у сфері дотримання таємниці особистого життя з розвитком інформаційних технологій. Мережа Інтернету надає доступ до особистої інформації про особу, яка стосується його імені, адреси, номерів телефонів, іноді кредитних карток тощо. Американський дослідник Ч. Сайкс дійшов висновку про те, що технологічна революція фактично позбавила людину права на недоторканість [3]. Будь-яке електронне повідомлення може бути перехоплено та прочитано, сайти збирають інформацію про своїх відвідувачів, використовуючи або добровільну реєстрацію, або користуючись опціями, які дають змогу легко відстежити дислокацію користувача. Чимало акцій, які проводяться з рекламною метою, супроводжуються збором особистих даних, який здійснюється шляхом заповнення різноманітних анкет. На жаль, законодавчого механізму захисту від такого прихованого втручання не існує.

IV. Висновки

Правозастосовна практика доводить, що вітчизняним законодавством не повністю визначено режим зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації, не створено процедуру захисту прав особи від протизаконного втручання в її особисте

життя. На сьогодні судовий захист хоча і є найбільш дієвим серед інших засобів захисту, проте не достатньою мірою використовується. Це зумовлено значною мірою недосконалістю законодавства, яке регулює правовідносини у сфері захисту особистих немайнових прав, у тому числі права на приватне життя. З введенням у дію Цивільного кодексу України у 2004 р., відбулися суттєві зрушення, які створили фундамент для базування на ньому подальших розробок вітчизняного законодавства у сфері розширення гарантій судового захисту прав на приватне життя. Галузеве законодавство потребує детальної регламентації конституційних гарантій у сфері приватного простору людини. Законодавство має бути приведено у відповідність до Європейських стандартів. Напрями такого реформування полягають не лише в забезпеченні конфіденційності особистих даних та відомостей про особу, але й у визначенні допустимих меж втручання у її приватне життя з огляду правове становище, статус, впливовість на державні та суспільні інтереси.

Список використаної літератури

1. Медведчук захищає своє приватне життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravda.com.ua/news/2002/3/19/21874.htm>.
2. Посібник з питань свободи вираження. – К. : Ігех ПроМедиа, 1999. – 224 с.
3. Прайвеси – личное пространство человека. Независимый информационный и аналитический центр США // Слово. – 2005. – № 9. – С. 20.
4. Сисоєнко М.І. Охорона таємниці особистого життя громадян у діяльності правоохоронних органів [Електронний ресурс] / М.І. Сисоєнко. – Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003-zmist-06/sisoenk>.
5. Шмарьова Т. Втручання преси в особисте життя / Т. Шмарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediabusiness.com.ua/index2.php?option=com>.
6. Яровинский М.Я. Лекции по курсу “Медицинская этика” / М.Я. Яровинский. – М. : Медицина, 2000. – 253 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2013

Крылова Е.В. Судебная защита права на уважение частной жизни

Статья посвящена проблемам защиты права на уважение частной жизни, которая составляет одну из гарантий конституционных предписаний о нерушимости и ценности человеческих прав. Значительное место в их обеспечении имеет судебная защита. Тема судебной защиты права на уважение личной жизни является актуальной и требует выяснения сущности этого права, оценки степени действенности законодательных норм, направленных на его защиту, выявления основных направлений научных и практических исследований в сфере судебной защиты права на частную жизнь.

Ключевые слова: частная жизнь, прайвеси, судебная защита, публичное лицо.

Krylova E. Judicial protect of respect of private life

The article studies problems of protecting of the rights on respect of private life. The judicial protection of rights on respect of private life has important significance for their observance. The topic of judicial protection of the rights on respect of private life is relevant and needs to clarify the nature of these rights. Special attention is paid to the assessment of the effectiveness of legislation, what aimed on its protection, and outline the main directions of research in the sphere of the judicial protection of the right on privacy. Court protection of the right on privacy does notice along of shortcomings of law. It is not enough only to ensure the confidentiality of information about a person. It is necessary to improve procedure of getting information about private life. In the article it is proposed to establish in law the boundaries of the privacy.

Human rights are the highest social value. The Constitution of Ukraine contains and proclaims the right to liberty, the right to inviolability of the home, secrecy of correspondence and telephone calls, the right of free movement, the right on respect for private life and other rights. Privacy is not a public matter. Aristotle divided life on the personal and social. There are people who do not agree with the fact that private information must be secret. Such people believe that any information has value and cash equivalent. Other people believe that the secret can be den because of crime or terrorism. Family secret is information about the personal lives of the members of the family, the law exists for the order to balance the interests of the individual and society Freedom of the press means the right of the public to know the information that is important for everyone. Information technology is developing and new problems of protect private life. Entrepreneurs carry out different promotions in which collect private information about people. If the right on someone's privacy is violated, this person can go to court.

For this aim we have to create such law system, which will improve protection of human rights in various spheres of life. Information about private life of public person must be unclassified.

But some personals of private life of such persons have to be a secret. In this case author means information that does hot apply connect with their role in public life.

The author analyzes the legislation of Ukraine and offers to guarantee the protection of all citizens in the event of a breach of their right to privacy.

Key words: *privacy, legal protection, a public person.*